

Володимир ПОЛІЩУК

УДК 821.161.2.09 Н. Лівницька-Холодна

**СЛОВО Й ОБРАЗ ТАРАСА
ШЕВЧЕНКА У ТВОРЧОСТІ
НАТАЛІ
ЛІВИЦЬКОЇ-ХОЛОДНОЇ**

У статті здійснено аналіз шевченківської тематики у творчості відомої української поетеси-емігрантки Наталі Лівницької-Холодної (1902–2005), особливостей реалізації цієї тематики в поетичних і прозових текстах. Відзначено важливість біографічного чинника в поглядах поетеси на образ і слово Т. Шевченка, адже сама вона народилась недалеко від Тарасової гори, певний час училась у Каневі і т. д. Вказано також, що Н. Лівницька-Холодна як представниця пореволюційної еміграції належала до того літературного кола, яке прагнуло переосмислити творчість Т. Шевченка в нових суспільно-історичних реаліях. У розвідці проаналізовано «озовнішнені» та глибші, мотивні типологічні паралелі шевченківської тематики у творах Н. Лівницької-Холодної. Ширше проаналізовано нарис письменниці «Шлях велетня», який досі був майже обійдений увагою дослідників.

Ключові слова: Тарас Шевченко, шевченкіана, літературна еміграція, «Празька школа», діаспора, мотив, типологія, нарис, Україна, категорія національного.

Зважаючи на доволі виразні суто біографічні «причинки», на унікальну тривалість буття Наталії Лівницької-Холодної (1902–2005) на білому світі, на супровідний у її житті літературно-культурологічний «контекст», було б дивно, якби у творчості цієї письменниці виявилась обійденою шевченківська тематика. Між тим, у творчому спадку Н. Лівницької-Холодної виявляється зовсім небагато «зовні видимих» маркерів означеної – шевченківської – тематики. А

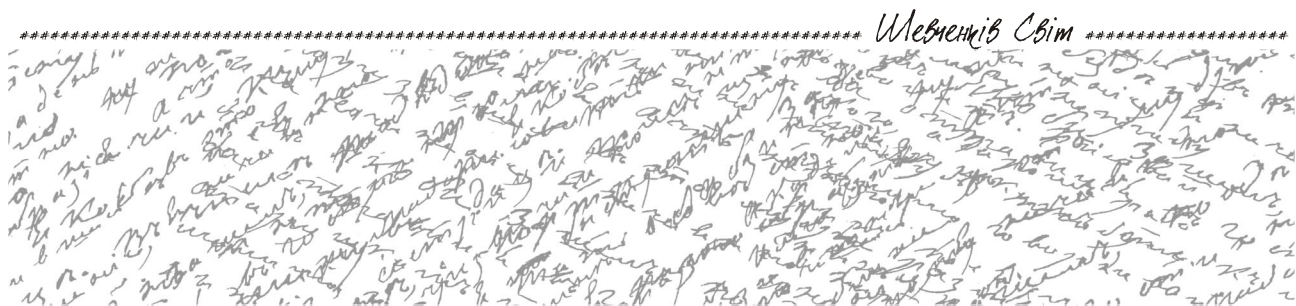

якби не нарис «Шлях велетня», то їх і зовсім було б обмаль. Можливо, і через це заявлена в розвідці тематика фактично лишилась поза достатньою увагою навіть тих дослідників, які писали про цю знану діаспорну поетесу (Б. Рубчак, Б. Бойчук, Л. Куценко, О. Лелека та ін.).

Спробуємо трохи пильніше глянути на її творчий спадок під визначеним «кутом зору».

Перш за все, певно, треба вказати на такі собі «зовнішні» чинники, які об'єктивно зумовили можливу (а назагал, то цілком явну) увагу Наталі Лівницької-Холодної до постаті й творчості Тараса Шевченка. Ключовим із них, безсумнівно, треба визнати факт народження майбутньої поетеси неподалік від Шевченкової могили, а також те, що її батьки, передовсім батько, Андрій Лівницький, а потім і мати, Марія Лівницька, мешкали поблизу Канева, і духовний магнетизм Чернечої гори позначився на родинних традиціях. У книзі спогадів «На грані двох епох» Наталина мати писала: «На високих піщаних дюнах над Дніпром, у близькому сусідстві з Чернечою горою, де була Тарасова могила, проходило дитинство Андрія» [4, с. 75]. Мова йшла про Писаренків хутір біля села Ліпляве теперішнього Канівського району. Далі ж Марія Лівницька нотувала: «Найбільше враження справила, однак, на мене Тарасова могила. Найбільше й незабутнє. Прогулянка на могилу була улюбленою пригодою молоді. Довколишнє панство й середня інтелігенція, навіть з тих, що були несвідомі національно, вважали за свій обов'язок раз у рік відвідати батька Тараса. Ця традиція була і в родині Лівницьких. Для мене це була велика подія. Це була моя перша подорож на могилу Шевченка. І вона на все життя поклала печать на мою душу» [1, с. 89]. Зважаючи на такі світоглядні настанови батьків Н. Лівницької-Холодної, а також на активну політичну діяльність Андрія Лівницького, його високі посади в українському визвольному русі в Україні, а потім і на еміграції, можна з певністю твердити, що націоцентричний світогляд і самої Наталі Лівницької-Холодної формувалася не без впливу Шевченкового імені та слова. Тим паче, що на початку 1910 року родина Лівницьких перебирається до Канева, й саме тут, очевидно, Наталя Лівницька розпочала навчання, продовживши його в Золотоніський гімназії, куди 1913 року перевівся на роботу її батько. Леонід Куценко, який у 1990-х відвідав Н. Лівницьку-Холодну в Канаді й листувався з нею, відзначає, що «Гоголів “Тарас Бульба”, Шевченків “Кобзар” від дитинства були улюбленими книгами дітей (Наталі й Миколи Лівницьких – В. П.). Не проминає Марія Лівницька наголошувати й на потужному впливі на національне виховання дітей відвідання могили Тараса Шевченка» [2, с. 9].

За свідченнями матері, Наталя, яка виховувалась у національному (українському) дусі, але «без шовінізму», з юних літ почала віршувати, але ті свої вправи приховувала. І хтозна, чи в тій її підлітковій ліриці був Шевченко чи щось «від Шевченка». Скоріш вона вбирала Шевченкове слово у своє ество в органічній сув'язі з іншими національними чинниками або ж через образи відомих борців за українську справу. Одним із таких впливових діячів, крім, звісно, батька й матері, міг бути для Наталі Симон Петлюра, який неодноразово писав про Шевченка, шанував його, діяльно посприяв становленню Чернечої гори як музею-заповідника тощо. Збереглися відомості про те, як юна Наталя заворожено слухала виступ С. Петлюри в Києві. Відомо, як гостро вона відреагувала на вбивство головного отамана в Парижі. Зрештою, Наталя Лівницька-Холодна входила до редколегії з упорядку-

вання двотомника «Симон Петлюра. Статті, листи, документи» (Нью-Йорк, 1956), де вміщено кілька Петлюриних статей шевченківської тематики. Звісно, це тільки вірогідне припущення, але й така семантична ниточка могла принаймні опосередковано вести Н. Лівницьку-Холодну до Т. Шевченка. Якщо продовжити схожі опосередковані паралелі, то можна згадати, що до літературної групи «Танк», до постанови й діяльності якої у Варшаві мала тісну причетність Н. Лівницька-Холодна, входив авторитетний згодом шевченкознавець Павло Зайцев, та і взагалі інтелектуально-творче коло українських емігрантів пореволюційної хвилі, до якого належала й Н. Лівницька-Холодна (а це Є. Маланюк, Д. Донцов, Ю. Дараган та ін.), слово й дух Т. Шевченка брало за одну з неперепутних цінностей, але прагнуло «інтегрувати» все те в новий досвід і нові реалії буття самих себе й України. «Задротянські таланти, – пише про поетів “Празької школи” (в т. ч. й Н. Лівницьку-Холодну) Ю. Ковалів, – інтуїтивно відчували, що саме їм випадає розбудовувати нову літературу, готувати прирощення “новому Шевченку”, “предтечею” якого вважався П. Тичина» [1, с. 7]. А далі цей же дослідник пише про «вольові імперативи» як напрям трансформування й переосмислення «пражанами» української класики, в т. ч. й передовсім Шевченкового слова: «Аналогічні риси були притаманні й Наталі Лівницькій-Холодній, яку благословив на початку 20-х років у велику літературу О. Олесь, сприяючи її дебюту у віденському часописі «Воля», і Ю. Дарагану, і Є. Маланюку та ін. “пражанам”, які творчо переосмислювали поетичну спадщину Т. Шевченка, П. Куліша, І. Франка, особливо Лесі Українки, близької їм потужними вольовими імперативами та енергією неоромантичного пафосу» [1, с. 14]. Схожі міркування щодо «пражан» і Н. Лівницької-Холодної висловлювали й інші дослідники [див., напр.: 2, сс. 34, 40].

У ліриці Наталі Лівницької-Холодної «пряма», «зовні видима» шевченківська тематика ледь помітна. Відома дебютна збірка поетеси «Вогонь і попіл» (1934) наскрізь любовно-еротична й далека від сповідуваних талановитими поетами-емігрантами «вольових імперативів», що, звісно, відповідно резонувало в тогочасній критиці. Зате наступна збірка «Сім літер» (1937) за домінантними мотивами і проблематикою була фактично «перпендикулярною» щодо першої. У сенсі художньому дехто з дослідників другу збірку називає слабшою. Але то інша перспектива думки. Що ж до шевченківських мотивів, то саме в другій збірці вони простежуються зримо й незримо. Перш за все звертає на себе увагу епіграф до всієї збірки:

*Нема на світі України,
Немає другого Дніпра.
Т. Шевченко [5, с. 91]*

Значно пізніше, відповідаючи на запитання Богдана Бойчука про мотиви написання збірки «громадських віршів», Н. Лівницька-Холодна сказала: «Щире почуття. Туга за Україною. Я ніколи не писала, не маючи відповідного настрою. Ніколи не могла б написати нічого на замовлення» [6, с. 13]. Природно, що цитовані як епіграф Шевченкові рядки адекватно відтворювали стан душі авторки, як і її світоглядно-творчі пріоритети.

У збірці «Сім літер» Н. Лівницька-Холодна принаймні двічі прямо апелює до Шевченка та його поетичного слова. Але ці, здається, озвнішені апеляції все

ж доцільніше розглядати в ширших і глибших мотивних контекстах, доволі прозоро спроектованих на тодішні й пізніші українські реалії, а також на глибинніші душевні порухи самої поетеси-емігрантки. Символіка назви збірки «Сім літер» – сім літер у слові «Україна» – відлунує в багатьох уміщених поезіях, у т. ч. й тих, де є проєкції на Шевченка. Цілком імовірно, що рядки вірша «На наших нивах сон і тиша» постали не без вражень про голодні, підневільні роки в Україні 1930-х, поетична ж асоціація спроектувалася на хрестоматійні Шевченкові рядки:

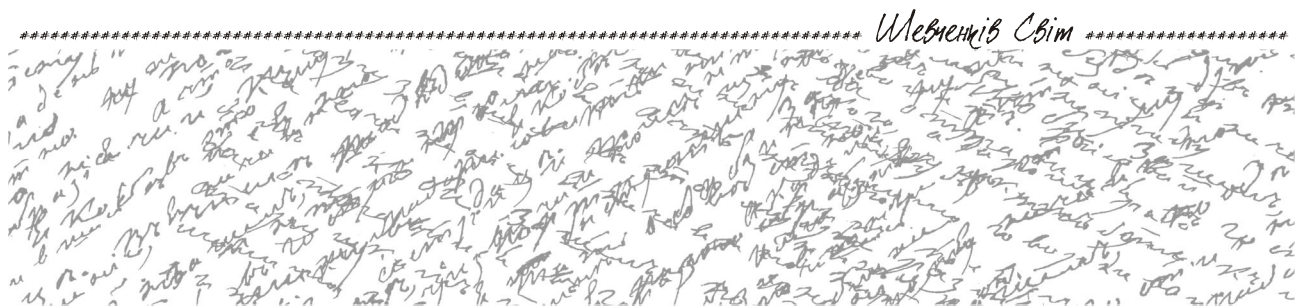
*Така й тепер Ти, Україно,
як за Шевченка і панів,
і воскресіння ждуть руїни
під степового вітру спів [5, с. 96].*

І частотність звертання у віршах до України, й видиме її обоожнювання, явлене передовсім у написанні звертань до неї з великої літери («...І знов тепер Тебе згадає, як Ти, відроджена, встаєш...», «В яких Ти піснях і молитвах...», «...я шлю Тобі весняний свій привіт...» і под.) дають підстави провести типологічні паралелі з образом України в Шевченковій поезії, передовсім, певно, з максималістськими рядками:

*Я так її, я так люблю
Мою Україну убогу,
Що проклену святого Бога,
За неї душу погублю!*

Інша доречна тут типологічна паралель – неодноразові звертання у віршах Наталі Лівичкої-Холодної до Бога, Божого сина чи Богоматері в різних смислових контекстах, так само широко відтворених у Шевченковій поезії («Поможи мені, Господи, поможи! Не дай на розпутьях умерти!...», «...Сама скривавлена і грізна, Марія їх благословля», «... за селом похилий хрестик і криниця й Христос з засмученим чолом», вірші «Розмова з Богом», «Молитва» тощо). Свого часу в розлогій передмові до книги Н. Лівичкої-Холодної «Поезії старі й нові» Богдан Рубчак слушно відзначив: «Не може бути сумніву, що поетка “дуже релігійна”. Вона веде (часто в контексті рядків про старість і смерть) розмови з Богом, що вони теж роздвоєні й вкінці “діалектичні”. Вони іноді бувають молитвами покірної доні, але куди частіше – гнівним викликом Богові, які нагадують романтичних “метафізичних бунтівників” Шеллі, Шевченка, Міцкевича. Часом така роздвоєність звернення помітна в одному вірші, а навіть і в одному пасажі» [5, с. 53–54]. Така спостережена роздвоєність чи навіть протестність спостерігається, скажімо, у вірші «Сповідь»:

*Твоє ім'я – натхнений спів,
о Боже, я Тобі молюся,
але любити ворогів
пробач мені, я не навчуся...*

*Я твердо вірю, Боже мій,
лише святий вогонь, ненависть,
півне з кайданів нарід мій
і поведе його до слави! [5, с. 111].*

Саме любов'ю до України, прагненням її визволення від чужоземного ярма диктуються настанови на активну боротьбу, на войовничість, що їх спостерігаємо в ліриці Н. Лівичкої-Холодної. Від них же доволі зримі типологічні паралелі сягають до Шевченкового слова. Як і Шевченко, поетеса-емігрантка незрідка вдається до словообразу сну, почати вводячи його до відомого шевченківського контексту заснулої волі, яку «приспав» цар Микола, сну «хиренної волі», яку треба будити «миром, громадою»:

*О, Україно, треба бурі знов,
Щоб вітер злий твій сон розвіяв,
Бо й досі спиш малоросійським сном
Під співи жаб і соловіїв! [5, с. 110].*

Шевченківське войовниче пророцтво («Як понесе в синє море Кров ворожу...») звучить у вірші Н. Лівичкої-Холодної «Помста», сповненому україноцентричних історіософських візій та поетичних ремінісценцій із фольклору, Мазепиної поезії, історичного минулого.

*Вже недовго чекати на чудо,
долетить на Дніпро луна,
і відроджена встане і буде
королівною бранка сумна.
.....
Але помсту царям і совдепам
за затоплені кров'ю поля,
за нездійснені сни Мазепи
понесе Україна моя! [5, с. 112]*

Власне, як бачимо, й тут ужитий словообраз сну з достатньо виразною семантикою («нездійснені сни Мазепи», близькою до якої є й образ сну в рядках із вірша «Провіщення» – «Знов під ранок приснилась Ти, Мовчазна і мертва знов...» [5, с. 113].

Ще одною безсумнівною і ледь не наскрізною мотивною типологією «шевченківської» тематики в ліриці Наталі Лівичкої-Холодної є типологія ліричного героя (героїні) – вигнанця (засланця, емігранта), людини, вимушено відірваної від рідної землі. Ця проблема, певно, потребує навіть окремого дослідження, ми ж тут її лише означимо. Ніби виразним пререгуком із десятилітнім засланням Тараса Шевченка, його тужливими рядками, зверненнями до далекої України, зокрема, скажімо, його «діалоги» із зорею («Зоре моя вечірняя..., Поговорим тихесенько в неволі з тобою», «Ой зоре! зоре! – і сльози кануть. Чи ти зійшла вже і на Україні?»), звучить вірш «Десять літ, о далекий мій краю!»:

Десять літ, о далекий мій краю,
десять літ за тобою тужить!
Не навчусь дотепер, не знаю,
як без тебе щасливою жить.
Як забути безмежжя зелене
й неба синь над вишневим садком?
Як же можеш ти там, без мене,
голубіти весняним Дніпром?
Як же можеш щороку й тепер ти
заливати ліпльавські луги?
Тільки б глянути там і вмерти!
Тільки б глянути раз навкруги! [5, с. 98]

Ужитий образ вишневого садка тут виступає ще одним із маркерів шевченківської поезії. До слова, Н. Лівіцька-Холодна незрідка послуговується у віршах пейзажними картинами України, Подніпров'я, закарбованими з дитинства і юності, вкладаючи в них і глибші смисли, інколи ж і прямо апелюючи до Шевченкового слова:

А в серці жаль, як сиза мла,
За краєм радісним і світлим.
За краєм, що, як Божий рай,
Цвіте блакиттю й сонцем грає,
Де шовк ланів, степів безкрай
І шум шевченківського гаю [5, с. 96].

Отже, шевченківська тематика в ліриці Наталі Лівіцької-Холодної реалізувалася доволі різногранно й виразно, особливо на рівні мотивних типологій, що в художньому сенсі особливо цікаве й цінне. Безсумнівно, для поетки-емігрантки постать і слово Тараса Шевченка стали неперебутніми цінностями, що засвідчується ще одною роботою зі спадщини Наталі Андріївни – художньо-документальним нарисом «Шлях велетня» [див.: 7]. Вже сама назва нарису засвідчує ставлення авторки до Т. Шевченка. Леонід Куценко пише, що Н. Лівіцька-Холодна ще в Європі писала вірші-казочки для дітей, а після переїзду до США викладала українську мову та літературу в Школі українознавства (Йонкерс, передмістя Нью-Йорка). «До речі, саме на потребу українських шкіл у США поетеса підготувала нарис “Шлях велетня. Ілюстрована біографічна розповідь про Тараса Шевченка”, який вийшов у світ 1955 року. У підзаголовку книги скромно зазначено: “переказала Наталя Лівіцька-Холодна”» [2, с. 65]. Власне, це був той чин, до якого вдавалися українські емігранти на різних континентах, аби прищеплювати дітям і молоді знання про українського генія. До речі, в назві нарису англійською мовою вжито слово «Genius». Схожою практикою серед українців Австралії стала книга Дмитра Чуба (Нитченка) «Живий Шевченко»...

Структурно ця книга на 144 стор. сформована зі вступу, 34 розділів і списку ілюстрацій. Кожен із розділів являє собою доволі автономну оповідь про якийсь із хронологічно розташованих епізодів життя Тараса Шевченка. Саме розгортання Шев-

ченкової біографії склало стрижень книжки. Оскільки біографія Тараса Григоровича достатньо добре вивчена й відома, такою вона була й на час написання нарису, то, звісно, Н. Лівницька-Холодна «переказувала» загалом відомі епізоди й періоди, бо ж якусь фактологічну новизну привнести було складно. Авторка, пишучи нарис, мусила зважати на адресата – переважно дитячу та юнацьку аудиторію, тому конкретику біографічного «фактажу» намагалась помітно белетризувати: ліризувати оповідь, творити пейзажні картини, доволі часто діалогізувати мову, акцентувати на певних особливостях долі Шевченка, чуттєво апелювати до читача. Збудженню інтересу до читання книги та й пізнавальному інтересові мали посприяти численні ілюстрації (56 одиниць), серед яких переважають картини авторства самого Шевченка, а також фото людей, про яких мовиться в тексті, документів тощо. Окремі фрагменти тексту, особливо ті, що стосуються Тарасового дитинства, дещо дидактизовані.

Очевидною особливістю нарису є його антиімперський (антимосковський) пафос, а також україноцентрична спрямованість. Цілком природно, що Наталя Лівницька-Холодна акцентує увагу й на соціальних чинниках (кріпацтві, убогості життя народу тощо), але таке становище українського народу мотивує передовсім національним гнобленням із боку Російської імперії. Скажімо, пишучи про поему «Гайдамаки», авторка нарису зазначає, що Шевченко «славне минуле протиставляє ганебному сучасному, страшному гнітові, під яким опинився український народ у московській неволі» [7, с. 44] і под. Критично пише Н. Лівницька-Холодна й про тих українців, особливо з освічених і заможних кіл, які сприйняли неволю й лише позірно бідкаються за уярмлену Вітчизну. Описуючи бали в Мойсівці (Мосівці), авторка змальовує присутню публіку: «Говорили по-французькому, по-російському. І тільки зрідка чути було кілька українських слів. Серед молодих фраків часом з'являвся хтось в українському вбранні. Багато було облич з довгими вусами, що звисали вниз. Помосковлені дідиці думали цим показати свою любов до України» [7, с. 50–51].

Самого ж Тараса Шевченка Н. Лівницька-Холодна прагнула показати не тільки талановитим поетом і художником, вхожим до вищих кіл творчої інтелігенції, а й привабливою «живою» людиною – добрим розповідачем і співаком, любителем пожартувати, але й таким, що «не любив показувати свій сум чи досаду» [7, с. 110]. Певно, для цього ж авторка «переказує» епізоди взаємин Шевченка з жінками – від Оксани Коваленко до Ликері Полусмак.

Як для обраного адресата, то Наталі Лівницькій-Холодній вдалося написати правдиву і привабливу біографію Тараса Шевченка, оповісти про його непросту долю. У загалом цікавому, змістовному тексті трапилися кілька огріхів (Івана Сошенка названо Михайлом, Олександрю Білозерську – Ганною Білозерською, певно, під впливом псевдоніму – Ганна Барвінок, Шевченкового батька, певно, за західною манерою названо Григором, Варфоломія Шевченка – «приятелем» Тараса Григоровича), але вони не справляють хоча б якого руйнівного впливу, а сприймаються як певні недогляди.

Підсумовуючи, можна зазначити, що шевченкіана знаної письменниці-емігрантки не надто об'ємна, але цікава, особливо в частині глибших мотивних типологій у творчості самої Наталі Лівницької-Холодної. В її шевченкіані виявляються й тенденції, властиві її ж літературному поколінню, і щось неповторне, суто індивідуальне, значною мірою обумовлене особливостями тривалого життя самої поетеси.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Ковалів Ю. «Празька школа»: на крутосхилах «філософії чину». – К., 2001. – 120 с.
2. К[оровецьк]ий Іван. Червоне і чорне. Творчість Наталі Лівницької-Холодної // Сучасність. – 1980. – № 5. – С. 30–45.
3. Куценко Л. Наталя Лівницька-Холодна. Нарис життя і творчості. – Кіровоград, 2004. – 104 с.
4. Лівницька М. На грані двох епох. – Нью-Йорк, 1972. – 356 с.
5. Лівницька-Холодна Н. Поезії старі і нові. – Нью-Йорк, 1986. – 238 с.
6. Розмова з Наталею Лівницькою-Холодною. Провів Богдан Бойчук // Сучасність. – 1980. – Ч. 3. – С. 8–17.
7. Шлях велетня. Ілюстрована біографічна розповідь про Тараса Шевченка. Переказала Наталя Лівницька-Холодна. – Нью-Йорк, 1955. – 144 с.

Summary. Polischuk W. The Word and Image of Taras Shevchenko in the Works of Natalia Livytska-Kholodna. The article focuses on the analysis of Shevchenko theme in the works of famous Ukrainian poet-emigrant Natalia Livytska-Kholodna (1902–2005), on the implementation details of the subject in poetry and prose texts. The author stresses the importance of biographic factor in the poet's view as to the image and word of T. Shevchenko, as the poet herself was born not far from Taras Mountain, she studied in Kaniv for some time, etc. The article points out that N. Livytska-Kholodna as a representative of post-revolution emigration belonged to those literature group that tried to rethink T. Shevchenko's works in new social-historical realities. The paper analyzed «external» and deeper motive typological parallels of Shevchenko theme in the works of N. Livytska-Kholodna. The writer's essay «Giant's Way» is analyzed broader; it has not paid much attention by researchers before.

Key words: Taras Shevchenko, Shevchenko theme, literature emigration, «Prague School», Diaspora, motive, typology, essay, Ukraine, the category of national idea.

***** *Шевченків Свім* *****